

## R E C E N Z J E

Archeologia Środkowego Nadodrza, t. I, red. A. Kołodziejski i in., Zielona Góra 1998, ss. 231; t. II, red. W. Rebelski i in., Zielona Góra 2002, ss. 271.

„Wydawnictwo to ma w zamierzeniu kontynuować tradycję własnych publikacji archeologicznych z lat ubiegłych [„Zielonogórskich Zeszytów Muzealnych” — M.B.] i jednocześnie wypełnić lukę w trwałym dokumentowaniu wyników prowadzonych prac badawczych”<sup>1</sup>. Tytuł publikacji odnosi się do nazwy rodzimej instytucji — Muzeum Archeologicznego Środkowego Nadodrza w Zielonej Górze z siedzibą w Świdnicy. Jego pierwszy tom wydano w 1998 roku. Trudno jednakże ocenić, a Redakcja nie sprecyzowała tego, z jaką częstotliwością wydawnictwo będzie kontynuowane; kolejny numer opublikowano bowiem dopiero po czterech latach. Autorzy artykułów zamieszczanych na łamach Archeologii Środkowego Nadodrza, głównie pracownicy muzeum, prowadzą badania wykopaliskowe zarówno stanowisk pradziejowych — od epoki kamienia do schyłku okresu wpływów cesarstwa rzymskiego — jak z wczesnego średniowiecza, aż po czasy nowożytne. Szeroki zakres chronologiczny badań oraz różnorodność kategorii odkrywanych obiektów i pozyskiwanych znalezisk znalazły odzwierciedlenie także w omawianych tomach, w dwóch działach: Studia i Materiały oraz Sprawozdania i Odkrycia.

Dział pierwszy zawiera artykuły o charakterze analitycznym. Większość stanowią opracowania wyników prowadzonych prac terenowych — wstępne, po zakończeniu określonego etapu badań<sup>2</sup> bądź podsumowujące<sup>3</sup>. W tekstach tych znalazło się omówienie stratygrafii, odsłoniętych obiektów oraz relikwów zabudowy, a także inwentarze zabytków ruchomych pozyskanych z poszczególnych warstw kulturowych i skrótna analiza znalezisk. W Studiach i Materiałach pomieszczono ponadto opracowania różnego rodzaju wyrobów pozyskanych podczas badań archeologicznych lub przekazanych do zbiorów muzealnych — krzemien-nych<sup>4</sup>, glinianych (naczyń<sup>5</sup>, kafli płytowych<sup>6</sup>) i metalowych (monet<sup>7</sup>, podków końskich<sup>8</sup>). Inne opublikowane tu prace prezentują obecny stan archeologicznego rozpoznania osadnictwa

<sup>1</sup> A. Kołodziejski, *Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza*, Archeologia Środkowego Nadodrza (dalej cyt.: AŚN), t. I, 1998, s. 10.

<sup>2</sup> Np.: P. Dziedzic, *Wczesnośredniowieczna osada w Letnicy stanowisko nr 13, woj. zielonogórskie*, tamże, s. 165–181; K. Garbacz, *Wyniki badań wykopaliskowych przeprowadzonych na stanowisku kultury lużyckiej w Sekowicach (nr 1), gm. Gubin, woj. zielonogórskie*, tamże, s. 27–100; S. Kałagate, *Wyniki badań ratowniczych przeprowadzonych na Starym Mieście w Lubsku, stan. 31, wykop II*, AŚN, t. II, s. 187–203; P. Wawrzyniak, *Cmentarzisko ludności kultury wielbarskiej w Jordanowie, gm. Świebodzin, woj. lubuskie. Wstępne wyniki badań z lat 1998–2000*, tamże, s. 45–64.

<sup>3</sup> P. Dziedzic, S. Kałagate, *Badania archeologiczne na zamku piastowskim w Krośnie Odrzańskim (sezon 1998)*, AŚN, t. II, s. 65–186; K. Garbacz, *Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych przeprowadzonych na stanowisku 8 w Lubrzy, gm. loco, woj. zielonogórskie*, AŚN, t. I, s. 147–163; B. Gruszka, *Ślady osadnictwa z przełomu okresu halsztackiego i lateńskiego na stanowisku 1 w Zawadzie, pow. Zielona Góra*, AŚN, t. II, s. 35–43.

<sup>4</sup> E. Przechrta, *Materiały krzemienne z grodziska kultury lużyckiej w Wicinie, gm. Jasień, z badań wykopaliskowych w latach 1993–1994*, AŚN, t. II, s. 5–33.

<sup>5</sup> P. Dziedzic, *Asortyment glinianych naczyń ceramicznych z ratowniczych badań wykopaliskowych przeprowadzonych w Zielonej Górze przy ulicy Lisowskiego, stanowisko 18, wykop XIII*, tamże, s. 237–256.

<sup>6</sup> M. Magda-Nawrocka, *Zbiór kafli płytowych z kamiennej studni w Zielonej Górze*, tamże, s. 205–236.

<sup>7</sup> T. Szczurek, *Znaleziska monet w byłym województwie zielonogórskim*, tamże, s. 257–264.

<sup>8</sup> M. Magda-Nawrocka, *Zbiór podków końskich z Kożuchowa*, AŚN, t. I, s. 183–191.

na obszarze dawnego województwa zielonogórskiego w różnych epokach, jego lokalizacji, gęstości i charakteru<sup>9</sup>.

Teksty zamieszczone w Sprawozdaniach i Odkryciach mają charakter krótkich informacji o przeprowadzonych badaniach wykopaliskowych<sup>10</sup>. Można je porównać do większości notek zamieszczanych na łamach *Informatorów Archeologicznych*. Zawierają one podstawowe dane o czasie trwania prac, ich charakterze, lokalizacji i liczbie wykopów, rodzaju rozpoznanych nawarstwień kulturowych i poczynionych odkryciach.

Każdy artykuł publikacji zamyka bibliografia oraz streszczenie w języku niemieckim (wprowadzone w dziale drugim dopiero od tomu drugiego), a dodatkowo (w Studiach i Materiałach) także angielskim. Tablice rysunkowe zabytków zamieszczono zbiorczo po każdym opracowaniu. Mapy i tabele włączane są w tekst. Przyjęta szata graficzna jest czytelna, a jakość rycin dobra; nie brakuje oznaczeń ani skali, co bywa częstym niedostatkiem podobnych wydawnictw. W kilku przypadkach podpisy pod ryciny wymagałyby jednak uzupełnienia lub zmodyfikowania<sup>11</sup>. Jednakże ocenę stopnia przydatności materiału ilustracyjnego, zwłaszcza sposobu przedstawienia poszczególnych zabytków, pozostawiam badaczom zajmującym się określoną tematyką.

W pierwszym tomie serii zaproponowano także stworzenie działu Recenzje i Polemiki, w którym miałyby być drukowane wypowiedzi skłaniające do podjęcia dyskusji nad różnymi kwestiami. Redakcja zastrzegła przy tym dowolność ich formy i treści. Dotąd ukazał się jeden, autorstwa Tadeusza Malinowskiego<sup>12</sup>. Badacz polemizuje z opiniami J. Kolendo, podważającymi hipotezy o Prasłowianach zamieszkujących ziemie polskie, oraz krytykuje pogląd o podporządkowaniu powojennego programu badań archeologicznych „Nad Początkami Państwa Polskiego” nadrzędnemu celowi udowodnienia prasłowiańskości naszego pochodzenia.

Jednym z tekstów opublikowanych w tomie II omawianego wydawnictwa jest opracowanie wyników badań archeologicznych prowadzonych w 1998 roku na dziedzińcu zamku z pierwszej połowy XIII wieku w Krośnie Odrzańskim<sup>13</sup>. Artykuł ten, pióra P. Dziedzica i S. Kałagate, poświęcony jest przede wszystkim obszernej analizie rozmaitych pozyskanych zabytków ruchomych. Najmłodsze pochodzą z XIX i XX wieku, przypuszczalnie także z końca wieku XVIII, wcześniejsze datowane są na schyłek XV i XVI wiek, a najstarsze — na drugą połowę lub też

<sup>9</sup> J. Lewczuk, *Badania osadnictwa pradziejowego, wczesnohistorycznego i nowożytnego w rejonie Stawy*, tamże, s. 13–25; tenże, *Stan badań nad okresem lateńskim i wpływów rzymskich na terenie województwa zielonogórskiego*, tamże, s. 121–146;

<sup>10</sup> J. Lewczuk, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych przeprowadzonych w miejscach lokalizacji domniemanego grodu wczesnośredniowiecznego w Szprotawie-Ilawce, stanowiska 1 i 5*, AŚN, t. I, s. 213–217; M. Magda-Nawrocka, *Wstępne sprawozdanie ze ścisłego nadzoru na stanowisku nr 1 w Świebodzinie*, tamże, s. 219–220; tejeż, *Sprawozdanie z badań ratowniczych przy kościele p.w. Św. Michała Archanioła w Świebodzinie*, tamże, s. 221–222; J. Orlicka, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na cmentarzysku ludności kultury łużyckiej w Mirocinie Dolnym gm. Koźuchów*, tamże, s. 203–211; E. Przechrzta, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na osadzie wielokulturowej w Nowym Dworku, gm. Świebodzin w 1997 r.*, tamże, s. 195–201; M. Pytlak, *Badania archeologiczne na terenach budowy wiertni i sieci gazociągów w Gorzowie Wielkopolskim oraz w gminach: Kłodawa, Lubiszyn i Dębno*, AŚN, t. II, s. 267–270.

<sup>11</sup> Np.: K. Garbacz, *Wyniki badań wykopaliskowych przeprowadzonych na stanowisku kultury łużyckiej...*, s. 28, ryc. 2 — nie została wyjaśniona punktacja zastosowana na rycinie, brak do niej również odniesień w tekście; A. Kołodziejki, *Wstępne wyniki badań archeologicznych makroregionu osadniczego...*, s. 105, ryc. 2, s. 111, ryc. 3, s. 113, ryc. 4, s. 115, ryc. 5 — na rycinach przedstawiających rozmieszczenie stanowisk kultury łużyckiej brak nazw miejscowości, wokół których tworzą się poszczególne rejony; P. Dziedzic, S. Kałagate, *Badania archeologiczne na zamku...* — na tablicach zastosowano opis zabytków według jednostek stratygraficznych, z których pochodzi, podając ich numery (m.in.: s. 161, tabl. VIII — fragmenty naczyń szklanych z j.s. 1 [...]; s. 163, tabl. X — ceramika naczyniowa — wybór: jednostka stratygraficzna 14) zamiast określić datowanie zabytków oraz nazwać rodzaje przedmiotów.

<sup>12</sup> T. Malinowski, *O niefrasobliwym i instrumentalnym traktowaniu niektórych fragmentów dziejów polskiej archeologii, czyli jak nie należy jej popularyzować*, AŚN, t. I, s. 225–230.

<sup>13</sup> P. Dziedzic, S. Kałagate, *Badania archeologiczne na zamku...*

drugą ćwierć XV stulecia. Chronologię na terenie objętym badaniami ustalono na podstawie analizy stratygrafii, znalezisk, wyników badań dendrochronologicznych próbek drewna oraz zapisów w źródłach pisanych. Nie stwierdzono nawarstwień kulturowych z wieku XVII i XVIII.

Wśród omawianych znalezisk — wykonanych ze skóry, metali, szkła, rogu i kości oraz gliny — najliczniejsze były naczynia ceramiczne. Na sposób ich prezentacji chciałabym zwrócić uwagę. Mimo bowiem szczegółowego opisu, uzupełnionego i zobrazowanego licznymi rycinami oraz bogatego materiału rysunkowego, przydatność przeprowadzonej analizy jest ograniczona.

Naczynia gliniane podzielono na dziesięć grup (wczesnośredniowieczne, redukcyjna ceramika kuchenna i stołowa, ceramika redukcyjna pokryta szkliwem, naczynia wypalone w atmosferze utleniającej wykonane z glin żelazistych i kaolinitowych oraz pokryte szkliwem, naczynia kamionkowe i protokamionkowe, fajansowe i półmajolikowe) na podstawie cech technologicznych wyrobów, zwłaszcza sposobu ich wypalenia, barwy powierzchni, braku lub istnienia na nich polewy oraz granulacji zastosowanej domieszki schudzającej<sup>14</sup>. Oznaczono je cyframi rzymskimi. „W ramach każdej grupy dokonano podziału [...] stosując kryterium funkcji, co pozwoliło wydzielić poszczególne kategorie naczyń [garnki, dzbany, misy... — M.B.]. W obrębie każdej z nich, analizując przede wszystkim partie brzegowe, w mniejszym stopniu — przydenne i dna, dokonano bardziej szczegółowego podziału, wyróżniając typy i odmiany”<sup>15</sup>, oznaczone kolejnymi literami alfabetu i cyframi arabskimi. Znajomość tego podziału i przypisanych do niego poszczególnych grup naczyń, a przede wszystkim ich oznaczeń, ma istotne znaczenie dla możliwości posługiwania się danymi zamieszczonymi w dalszej części tekstu, przy opisie każdej z grup, na wykresach i w tabelach. Autorzy bowiem posługują się w nich jedynie przyjętymi przez siebie symbolami, co stanowi znaczne utrudnienie przy lekturze. Korzystanie z zawartych informacji mogłoby ułatwić stosowanie w opisie także określeń poszczególnych grup wyrobów, np. ceramika ceglasta, redukcyjna lub kamionka, oraz posługiwanie się przyjętym datowaniem dla każdego poziomu osadniczego, np. fajans, koniec XVIII–XIX w. lub ceramika polewana, koniec XV–XVI w.

Podobne uwagi mogą dotyczyć także innych, dość licznych publikacji archeologicznych, w których autorzy posługują się określonymi podziałami ceramiki i przyjętymi dla nich symbolami graficznymi<sup>16</sup>. Używanie w tekście jedynie oznaczeń, bez wyjaśnienia, do jakich gatunków wyrobów one się odnoszą, może przysparzać niemało problemów korzystającym z takich prac, a przekaz publikacji jest niezrozumiały.

P. Dziedzic i S. Kałagate poddali odrębnej analizie naczynia gliniane w każdym z poziomów osadniczych i w każdej grupie. Omówili zasadnicze cechy technologiczne wyrobów oraz wydzili ich rodzaje (garnki, dzbany, misy, pokrywy, trójnóżki, talerze), a następnie typy wylewów bądź krawędzi (pokrywek, talerzy). Mimo że badacze stwierdzili różnicowanie badanych grup fragmentów, zarówno pod względem chronologicznym, liczbowym, jak i sposobu wykonania, stworzyli łączne typologie „partii brzegowych” wyrobów pochodzących ze wszystkich grup odnotowanych w poszczególnych okresach. I tak np. dla końca XVIII–XIX w. w jednym zestawieniu znalazły się zarówno wylewy naczyń wykonanych

<sup>14</sup> Podobną klasyfikację zastosował S. Kałagate dla ceramiki z badań na stanowisku 12 w Komorowie. Por. T. Malinowski, S. Kałagate, *Materiały archeologiczne*, [w:] *Komorowo. Stanowisko 12: osadnictwo nowożytne (XVII–XVIII w.). Ślady domniemanej karczmy*, red. T. Malinowski, Zielona Góra 1999, s. 9–82, omówienie naczyń glinianych na s. 54–73; por. też recenzja tej pracy: M. Bis, „Kw.HKM”, R. XLIX, 2001, nr 1–2, s. 144–146.

<sup>15</sup> P. Dziedzic, S. Kałagate, *Badania archeologiczne na zamku...*, s. 78.

<sup>16</sup> Np. A. Andrzejewski, L. Kajzer, M. Lewandowski, *Klasztor w Otoboku w badaniach archeologicznych roku 1997*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archaeologica” (dalej cyt.: „AUL.FA”), t. 23, 2001, s. 103–117; E. Luźniecka, *Zagospodarowanie części średniowiecznej działki przy ulicy Kiełbańskiej 25 we Wrocławiu*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 41, 1999, s. 497–506; P. Wesołek, *Dwór Roliczów Parzęczewskich w Parzęczewie, gmina loco, województwo łódzkie, w świetle badań w 1988 roku*, „AUL.FA”, t. 21, 1997, s. 167–186.

z glin żelazistych, wypalone w atmosferze utleniającej, jak i redukcyjnej, z naczyniami porcelanowymi i pseudomajolikowymi, a dla końca XV i XVI stulecia — kształty wylewów wyrobów kamionkowych z naczyniami fajansowymi i wykonanymi z glin kaolinitowych. Ich odmienności pod względem cech technologicznych i morfologicznych są oczywiste i nie wymagają wyjaśnień. Toteż dokonanie zestawień typów wylewów wszystkich wyrobów, bez rozdzielenia ich na poszczególne gatunki, niczemu nie służy. Porównywanie wówczas „struktury udziału procentowego wydzielonych typów partii brzegowych” garnków, mis i dzbanów pozyskanych z I, II bądź z III poziomu osadniczego nie przedstawia żadnej wartości. Odnosi się do rozmaitych wyrobów, których odsetek w określonym czasie (tu — w każdym z poziomów osadniczych) jest zróżnicowany.

Tablice prezentujące rysunki naczyń sporządzone zostały z kolei z podziałem na poziomy osadnicze (bez podania datowania) i jednostki stratygraficzne (oznaczone wyłącznie numerami) oraz na pozyskane z nich grupy wyrobów (określone jako grupa IV, VA, IX itd.). Odnalezienie zatem na nich określonego gatunku wyrobów nie jest prostym zadaniem.

Zastosowane w omawianym opracowaniu metody klasyfikacji i opisu naczyń ceramicznych są niejasne w porównaniu z dotychczas stosowanymi przez obu Autorów<sup>17</sup>. Wyroby gliniane pochodzące z innych badań wykopaliskowych obaj badacze przeanalizowali w bardziej czytelny sposób — odrębnie opisując każdy gatunek naczyń, jego technikę wykonania, formy, kształty, sposoby zdobienia, oraz zestawiając typy ukształtowania różnych ich części.

Inicjatywa wydawnicza podjęta przez Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza zasługuje na uwagę, każda bowiem możliwość upowszechnienia odkryć i wprowadzenia ich wyników w obieg naukowy jest cenna, zwłaszcza, że omawiana publikacja jest starannie przygotowana pod względem redakcyjnym i edytorskim. Pomieszczone zaś powyżej uwagi dotyczące opracowania zbioru wyrobów ceramicznych z badań w Krośnie Odrzańskim mają na celu zwrócenie uwagi archeologów na stosowane metody ich analizy i wskazanie mankamentów w tym zakresie, także ograniczających przydatność podobnych publikacji do studiów innych badaczy.

Należy mieć nadzieję, że publikacja będzie częsta i regularna.

Magdalena Bis

(Warszawa)

<sup>17</sup> P. Dziedzic, *Asortyment glinianych naczyń ceramicznych...*; S. Kałagate, *Ceramika z wieży rycerskiej w Witkowie, gm. Szprotawa, woj. zielonogórskie, stan. 6*, [w:] *Garncarstwo i kaflarstwo na ziemiach polskich od późnego średniowiecza do czasów współczesnych*, red. A. Gruszczyńska, A. Targońska, Rzeszów 1994, s. 161–184; tenże, *Nowożytny materiał ceramiczny pochodzący z przypadkowego odkrycia w Ochli, gm. Zielona Góra, woj. Zielona Góra*, „Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 4, 1996, s. 205–217; tenże, *Wyniki badań ratowniczych przeprowadzonych na Starym Mieście w Lubsku...*; T. Malinowski, S. Kałagate, *Materiały archeologiczne*.